

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการเดินทางจัดเป็นธุรกิจที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก คิดเป็นร้อยละ 6 ของผลิตภัณฑ์ประชาชาติของโลก (กองวางแผนโครงการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540) การพัฒนาการท่องเที่ยวจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในประเทศไทย การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ผ่านมายังขาดการวางแผนที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ รัฐต้องสูญเสียงบประมาณในการฟื้นฟูและดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ผลกระทบที่ตามมาจึงทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวก็ลดลง ดังนั้น จึงมีการสนับสนุนให้มีการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่เรียกว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสภาพสิ่งแวดล้อม และต้องมีการพัฒนาการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ปรับปรุงมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่ รูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่สำคัญอันหนึ่ง คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ซึ่งเป็นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย (เพ็ญศรีและนิติพล, 2540) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการกิจการท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่น และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ ต้องมีความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยวร่วมกันเป็นหนึ่งเดียว โดยการร่วมมือช่วยกันป้องกันเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ที่เกิดจากปัญหาหายนะ น้ำเสีย และปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงผลด้านลบที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรท่องเที่ยวเสมอ

ป่าชายเลนเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมชายฝั่งตลอดจนสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนที่อาศัยในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง ป่าชายเลนจัดเป็นทรัพยากรที่เมื่อนำมาใช้แล้วสามารถฟื้นฟูใหม่ได้ พบขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณชายฝั่งทะเล ปากอ่าว แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ และรอบเกาะแก่งต่าง ๆ ที่มีน้ำทะเลท่วมถึงอย่างสม่ำเสมอหรือเป็นบริเวณพื้นที่น้ำกร่อย (สนธิ, 2545) ระบบนิเวศป่าชายเลนมีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากระบบนิเวศป่าบก สังคมพืชป่าชายเลนประกอบด้วยพันธุ์ไม้ที่มีระบบราก ลำต้น ใบและผล พิเศษแตกต่างกับพันธุ์ไม้บนบก

รวมทั้งชีวิตของสัตว์น่านาชนิดที่อยู่ในพื้นที่น้ำกร่อยและมีน้ำขึ้นน้ำอยู่เสมอ ลักษณะเด่นของป่าชายเลนนั้นคือระบบรากหายใจของต้นไม้ที่มีการปรับตัวให้มีรูปร่างแตกต่างกันออกไป (วิพิศตร์, 2528) สามารถช่วยดักตะกอนดินเสริมสร้างแผ่นดินตามแนวชายฝั่งที่ละน้อย ๆ อีกทั้งยังช่วยลดและป้องกันกระแสน้ำลมที่พัดเข้าสู่แนวชายฝั่งอันเป็นสาเหตุของการกัดเซาะแผ่นดินได้อีกด้วย ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนจึงทำให้เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยและแหล่งหากินของสัตว์น่านาชนิด เช่น นก แมลง สัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ และสัตว์น้ำ โดยป่าชายเลนทำหน้าที่เป็นแหล่งอนุบาลของสัตว์น้ำวัยอ่อน นอกจากนี้ยังเอื้อประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่ง ไม่ว่าจะเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหารและพืชสมุนไพร เป็นต้น

อรรถประโยชน์จากป่าชายเลนอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือ การเป็นแหล่งรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ป่าชายเลนนับเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง รูปแบบของการท่องเที่ยวในป่าชายเลนควรเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นักท่องเที่ยวและผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายต้องมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติ การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวในป่าชายเลนต้องอยู่ ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (จำไพพรรณ, 2545) การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชายเลนจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น อาจทำได้โดยการสร้างภูมิทัศน์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การพัฒนาและเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนหรือจัดให้เป็นหมู่บ้านอนุรักษ์ป่าชายเลน การสร้างเสริมป่าชายเลนในพื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่สามารถทำได้ตามหลักวิชาการและไม่ลดประโยชน์ที่เคยได้รับ การรวมกลุ่มของคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในป่าชายเลน เหล่านี้ล้วนเป็นทางเลือกของชุมชนที่ได้รับผลประโยชน์จากธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศในป่าชายเลน ทั้งนี้ ทุกภาคส่วนต้องมีความตระหนักถึงคุณค่าและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนให้มีการใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน

แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชายฝั่งที่เสื่อมโทรม โดยการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พื้นที่ชายฝั่งทะเลเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ดังภาพที่ 1 ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ประมาณ 2,735 ไร่ พื้นที่บางส่วนถูกกัดเซาะและจมหายไป ในทะเล พื้นที่ที่เหลือส่วนใหญ่มีสภาพเป็นวังกุ้ง ที่อยู่อาศัยหรือเขตชุมชน มีโรงงานอุตสาหกรรมและร้านอาหารตั้งกระจายทั่วไป มีพื้นที่ป่าชายเลนเหลือเพียงบางส่วนตามแนวลำคลองที่ไหลออกสู่อ่าวไทย สภาพของต้นไม้ป่าชายเลนไม่มีความอุดมสมบูรณ์มากนัก อีกทั้งยังมีปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำเน่าเสีย ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าชายเลนและการดำรงชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่

บริเวณชายฝั่งนี้เป็นอย่างมาก ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะสำนักงานเขตบางขุนเทียนและสำนักงานผังเมืองกรุงเทพมหานคร จึงได้กำหนดให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและนันทนาการ มีโครงการปรับปรุงฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการปรับปรุงพื้นที่ให้สามารถประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการศึกษาธรรมชาติและการดำรงชีวิตของชุมชนชายฝั่ง โดยประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ โดยการรวมกลุ่มกันจัดนำเที่ยวด้วยการล่องเรือชมธรรมชาติป่าชายเลนศึกษาชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่ง ศึกษาปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทะเลบริเวณที่เคยเป็นเสาหลักเขตของกรุงเทพมหานคร และการชมฝูงโลมา เป็นต้น

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่เขตบางขุนเทียนที่เกิดจากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศของผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้ประกอบการ และประชาชนทั่วไป โดยผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาการยอมรับทางความคิดของประชาชนท้องถิ่นที่มีต่อองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ประการแรก การจัดการพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ประการที่สอง การบริหารงานที่คำนึงถึงการพัฒนาที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ประการที่สาม การมีกิจกรรมที่แสดงถึงการให้ความรู้ด้านต่าง ๆ และประการที่สี่ การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น และเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับดังกล่าว เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับเสนอแนะเป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืนตลอดไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ชายฝั่งทะเลของเขตบางขุนเทียน
2. เพื่อศึกษาการยอมรับทางความคิดของประชาชนท้องถิ่นที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. เพื่อศึกษาปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการยอมรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยในหัวข้อ การยอมรับของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในชุมชนชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร มีดังนี้

1. ประชากรเป้าหมายในการวิจัย ประกอบด้วยประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร จำนวน 12 ชุมชน แบ่งเป็นบริเวณทะเลใกล้ 6 ชุมชน และบริเวณทะเลไกลอีก 6 ชุมชน

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยประชาชนที่อยู่ในชุมชนชายฝั่งทะเลตามข้อ 1 โดยได้จากวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multistage Random Sampling Technique) เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการยอมรับทางความคิดต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลน

3. ข้อมูลงานวิจัย รวบรวมจากแหล่งข้อมูล 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้จากการใช้เครื่องมือแบบสอบถามในการเก็บข้อมูล โดยให้กลุ่มตัวอย่างตามข้อ 2 เป็นผู้ตอบ และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้จากการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย หนังสือและตำราที่เกี่ยวข้องจากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ห้องสมุดสภาวิจัยแห่งชาติ สำนักงานผังเมืองกรุงเทพมหานคร และสำนักงานเขตบางขุนเทียน

4. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถาม ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เป็นต้น ส่วนการทดสอบสมมติฐาน ใช้ค่าสถิติทดสอบ t-test เมื่อค่าความแปรปรวนของกลุ่มตัวอย่างเท่ากัน ได้แก่ เพศ และการเคยเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยว ค่าสถิติทดสอบ F-test ได้แก่ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน รายได้ ตำแหน่งทางสังคม และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์ป่าชายเลน ในกรณีที่ค่าความแปรปรวนของกลุ่มตัวอย่างไม่เท่ากัน ใช้ค่าสถิติทดสอบ Welch ได้แก่ อายุ และการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. การศึกษาการยอมรับทางความคิด ต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลนของกลุ่มตัวอย่าง โดยแยกตามองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

การยอมรับ หมายถึง กระบวนการยอมรับทางความคิดของประชาชนในชุมชนพื้นที่ชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน ที่ได้ไตร่ตรองทางความคิดแล้วเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีองค์ประกอบหลักสำคัญประกอบด้วย ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาในแหล่งธรรมชาติและรักษาระบบนิเวศ และการท่องเที่ยวเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

ชุมชนชายฝั่งทะเล หมายถึง ชุมชนในพื้นที่วิจัย ประกอบด้วยชุมชนบริเวณทะเลใกล้เมือง จำนวน 6 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนหัวป่า ชุมชนบางเพนียง ชุมชนคลองรางยายเพียร ชุมชนเชิงตาแพ ชุมชนวัดประชาบำรุง และชุมชนคลองสาม และชุมชนบริเวณทะเลไกลเมือง จำนวน 6 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนคลองพิทยาลงกรณ์ ชุมชนหลวงพ่อเต่า ชุมชนชายทะเลบางขุนเทียน ชุมชนศรีภูมิาร ชุมชนเสาธง และชุมชนแสนตอ

ประชาชนท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ประกอบด้วย ชุมชนบริเวณทะเลใกล้เมือง และชุมชนบริเวณทะเลไกลเมือง

ประชาชนทั่วไป หมายถึง บุคคลหรือหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนของครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในชุมชนชายฝั่งทะเล ที่ไม่มีตำแหน่งในคณะกรรมการชุมชน

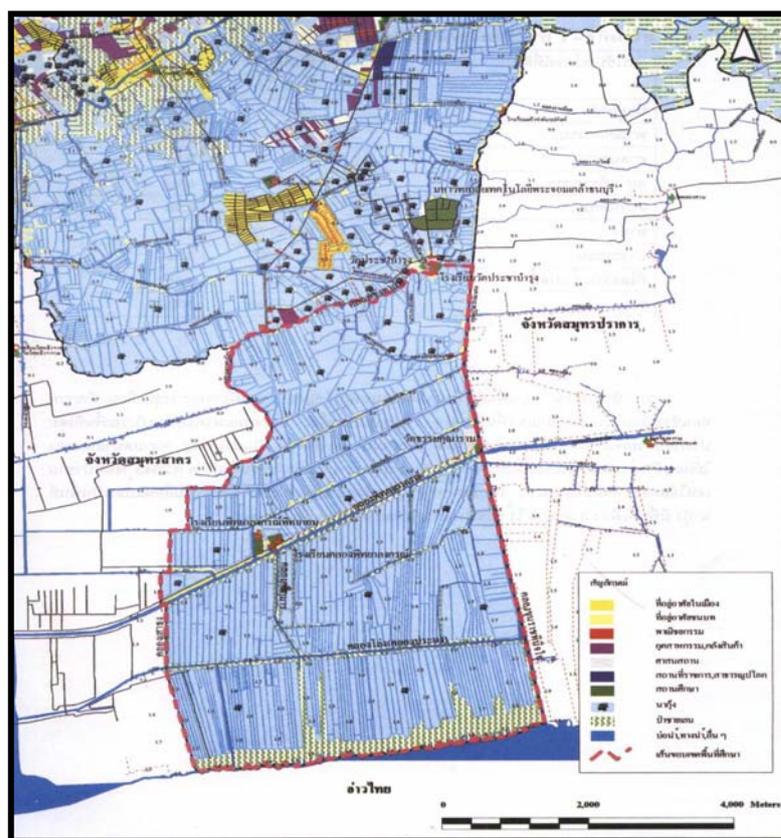
คณะกรรมการชุมชน หมายถึง บุคคลที่มีตำแหน่งในคณะกรรมการชุมชนในชุมชนชายฝั่ง

ผู้ประกอบการ หมายถึง บุคคลซึ่งมีส่วนได้เสียกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ เป็นผู้ที่มิรายได้จากการท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น ขายของในบริเวณที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว หรือ แหล่งรวบรวมของฝากชายทะเลกรุงเทพฯ และบริเวณหน้าโรงเรียนคลองพิทยาลงกรณ์

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน หมายถึง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนเป็น ทรัพยากรท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชาย เลนเพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน และการสงวนเก็บรักษาทรัพยากรป่าชายเลนที่ เหลืออยู่เพียงเล็กน้อยตามแนวชายฝั่งและแนวลำคลองน้ำกร่อยให้คงอยู่ในรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับ หมายถึง ตัวแปรที่มีผลต่อการยอมรับของประชาชนในชุมชน ชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน ซึ่งประกอบด้วย เพศ อายุ รายได้ ตำแหน่งทางสังคม การรับรู้ข่าวสาร เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าชายเลน

ตำแหน่งทางสังคม หมายถึง ตำแหน่งของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวใน พื้นที่ชายฝั่งทะเล เขตบางขุนเทียน ได้แก่ ประชาชนทั่วไป คณะกรรมการชุมชน และผู้ประกอบการ

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ทำการวิจัย

ที่มา: สำนักงานผังเมืองกรุงเทพมหานคร, 2544